

Tomasz Gałkowski

Zależności ekonomiczne pomiędzy Kościołem partykularnym a instytucjami życia konsekrowanego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 44/3-4, 59-93

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TOMASZ GAŁKOWSKI, C.P.
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ZALEŻNOŚCI EKONOMICZNE POMIĘDZY KOŚCIOŁEM PARTYKULARNYM A INSTYTUTAMI ŻYCIA KONSEKROWANEGO

Treść: Wstęp. 1. Przyjmowanie parafii przez instytuty życia konsekrowanego. 2. Sobór Watykański II i k.p.k. 1983 r. 3. Kodeksowy system utrzymania finansowego duchownych. 4. Dzieła powierzane zakonnikom (kann. 520 i 681). 5. Dobra doczesne i ich administracja. 6. Zależności w prawie powszechnym i uzgodnienia w umowie.

Wstęp

Życie konsekrowane poprzez profesję rad ewangelicznych należy do życia i świętości Kościoła (por. kan. 574 §1). Jest więc przede wszystkim i na pierwszym miejscu darem dla samego Kościoła. Chrześcijanin, który został obdarzony specyficznym powołaniem do takiego stanu życia jest jednocześnie wezwany do wykorzystania go dla dobra Kościoła i jego zbawczej misji. Dar życia konsekrowanego dla Kościoła realizowany jest przez formy życia rodzące się pod natchnieniem Ducha Św. oraz przyjmowany przez Kościół poprzez kanoniczne erygowanie tychże form w instytuty życia konsekrowanego. Służba dla dobra Kościoła i realizacji jego misji dokonuje się więc zgodnie z duchem i celem każdego instytutu (por. kan. 680).

Instytuty obecne w Kościele partykularnym podejmują dzieła i zadania apostołskie własne, wynikające z charakteru i celu danego instytutu (por. kan. 680), a także przyjmują i podejmują dzieła apostołskie powierzone im przez biskupów diecezjalnych (por. kan. 681 §1). Dzieła te, będąc przyjęte przez instytut, w pewnym sensie stanowią także jego dzieła własne, o ile ich przyjęcie i wypełnianie mieści się w charakterze i celu instytutu oraz nie sprzeciwia się za-

traceniu jego patrymonium i tożsamości. Nie ulega wątpliwości, że dzieła powierzone instytutowi przez Kościół partykularny muszą brać pod uwagę przede wszystkim samą zdolność instytutu do ich przyjęcia oraz nakładają na niego zobowiązanie ich wypełnienia. W tym momencie instytut przyjmuje odpowiedzialność przed biskupem diecezjalnym, dostarcza personel oraz środki umożliwiające wykonanie powierzonego sobie dzieła.

Coraz częstszą formą obecności instytutów w Kościele partykularnym jest przyjmowanie przez nie troski duszpasterskiej w organizacyjnych formach Kościoła partykularnego, jakim są parafie. Przyjęcie przez instytut parafii wiąże się jednocześnie z koniecznością zachowania przezeń dyscypliny kanonicznej dotyczącej sprawowania troski duszpasterskiej w parafii (por. kann. 515-555). Parafie powierzone instytutowi zakonnemu można byłoby nazwać parafiami (w szerszym sensie dziełami) zakonnymi o tyle, o ile są one powierzone wspólnocie zakonnej, która przeznaczona do działalności duszpasterskiej własnych zakonników. Na ile jednak pozostają one strukturą formalną Kościoła partykularnego (diecezji), który poprzez nie żyje i działa we wspólnotach parafialnych są nadal w ścisłym i precyzyjnym tego słowa znaczeniu parafiami (dziełami) diecezjalnymi. Z tego względu podlegają one władzy i kierownictwu biskupa diecezjalnego (por. kan. 681 §1). Takie stwierdzenie kanonu wykracza poza postanowienie kan. 678 §1, który mówi o podleganiu władzy biskupa diecezjalnego spraw dotyczących „duszpasterstwa, publicznego wykonywania kultu Bożego oraz innych dzieł apostołskich” podejmowanych przez zakonników. Kan. 681 §1 nie traktuje jedynie o podleganiu władzy biskupa diecezjalnego powtarzając postanowienie kan. 678 §1, ale mówi o władzy i kierownictwie tegoż biskupa, które z pewnością nie mieszczą się w samym pojęciu «podlegania». Dzieła własne instytutu, o ile wchodzi w duszpasterstwo diecezjalne podlegają władzy biskupa, który je włączył do specyfiki duszpasterskiej diecezji, ale nie podlegają jego kierownictwu, które spoczywa na samym instytucie. Rola biskupa diecezjalnego określana jest w takich wypadkach jako akceptacja z jego strony dzieł własnych instytutu i włączenia ich do duszpasterstwa diecezjalnego. W drugim przypadku, którego dotyczy kan. 681 §1, mamy do czynienia na pierwszym miejscu z inicjatywą biskupa (nawet wtedy, gdy z prośbą o powierzenie zwróciły się do niego władze instytutu), który powierza dzieło diecezjalne instytutowi,

pozostawiając sobie jednak kierownictwo tym dziełem. Zakonnicy angażujący się w imieniu instytutu w dzieła powierzone mu przez biskupa diecezjalnego i znajdujące się pod jego władzą i kierownictwem, pozostają zawsze zakonnikami, którzy także w wykonywaniu dzieł apostolskich są podporządkowani własnym przełożonym zakonnym (por. kan. 678 §2). Z takiej sytuacji wynika konieczność wzajemnego porozumienia pomiędzy biskupem diecezjalnym a przełożonym zakonnym (por. kan. 678 §3), które, jeśli dotyczy dzieł powierzanych przez biskupa (parafii), dokonuje się poprzez zawarcie pisemnej umowy pomiędzy nimi. W takiej umowie „obok innych spraw, należy wyraźnie i dokładnie określić to, co się odnosi do przedmiotu wykonywanego dzieła, przydzielania do niego zakonników i spraw materialnych” (kan. 681 §2).

Treść niniejszego artykułu koncentrować się będzie na ostatnim przedmiocie umowy, tj. sprawach materialnych dotyczących funkcjonowania dzieła diecezjalnego (parafii) powierzonego instytutowi zakonnemu, korzyści oraz ciężarów wynikających z jego wykonywania, a także zależności finansowych pomiędzy diecezją a instytutem wynikających właśnie z przyjętego przez nie dzieła diecezjalnego. Racją podjęcia tej tematyki jest także fakt, że niemal od samego początku przyjmowania przez zakony troski duszpasterskiej w powierzonej przez biskupa parafii kwestie finansowego utrzymania instytutu były czynnikiem prawie że dominującym, o czym w krótkim rysie historycznym.

1. Przyjmowanie parafii przez instytuty życia konsekrowanego

Do pierwszych zorganizowanych wspólnotowo form życia mni-szego często dołączał się kapłan, który przyjmował troskę o życie sakramentalne zakonników. Zakonnicy nie podejmowali jednak zewnętrznej działalności na rzecz znajdujących się wokół klasztoru ludzi świeckich.¹ Z upływem czasu opat proponował jednego ze swoich zakonników do święceń diakonatu i prezbiteratu, aby w ten sposób dać swoim zakonnikom możliwość uczestnictwa w życiu sakramentalnym i jednocześnie nie korzystać z usług kleru diecezjal-

¹ X. 3.37.1: «in ecclesiis, ubi monachi habitant, populus per monachum non regatur; sed capellanus, qui populum regat, ab episcopo per consilium monachorum instituitur, ita tamen, ut ex solius episcopi arbitrio tam ordinatio eius quam depositio, et totius vitae pendeat conversatio».

nego. Dekret Gracjana w normie przypisywanej św. Grzegorzowi Wielkiemu wspomina o możliwości zaangażowania duszpasterskiego i nabywania przez zakonników dóbr pochodzących od ludności, co do której sprawowali troskę duszpasterską.² Wraz z sukcesami misyjnymi wysyłanych przez św. Grzegorza Wielkiego misjonarzy, a wśród nich wielu kapłanów, do Galii, Germanii, Skandynawii i na Wyspy Brytyjskie wzrasta zapotrzebowanie na pomoc duszpasterską ze strony wiernych świeckich, którzy coraz częściej zwracają się z prośbą o nią do klasztorów. Takie okoliczności wymogły na klasztorach organizowanie wokół nich miejsc zdolnych do przyjęcia ludności i sprawowania kultu Bożego. W ten sposób rodzą się wokół klasztorów „kościół parafialne”. Wymogi misyjne oraz zwiększająca się liczba wyznawców religii chrześcijańskiej zmusiła zakonników do prowadzenia działalności duszpasterskiej z dala od macierzystych domów, organizując centra życia chrześcijańskiego i dając w ten sposób początek „parafiom zakonnym” z korzyściami ekonomicznymi dla zakonników. Od mniej więcej X w., a następnie zwłaszcza w wiekach XIII-XIV, napotykaemy dużą liczbę parafii powierzanych zakonnikom oraz złączonych z klasztorem na zasadzie *incorporatio*. Parafia była więc złączona z klasztorem, który ze swej strony zobowiązany był do wyznaczenia kapłanów (wikariuszów) prowadzących działalność duszpasterską w parafii. Fenomen inkorporacji doprowadził do powstania dwóch typów parafii: a) w których inkorporacja dokonywała się *semipleno iure* czy też zwana inaczej *quoad temporalia tantum*, czyli klasztor przedstawiał biskupowi kapłana świeckiego troszczącego się o duszpasterstwo w parafii a sam klasztor zobowiązywał się do dostarczania mu środków utrzymania z dochodów z tytułu parafii; b) inkorporacja *pleno iure* gdzie klasztor nabywał także prawa odnośnie do sprawowania troski duszpasterskiej w powierzonej sobie parafii. W drugim przypadku zakonnicy poprzez przejęcie całkowitej troski nad parafią poszukiwali całkowitej niezależności od biskupa, próbując znieść (*incorporatio plenissimo iure*) lub ograniczyć jego jurysdykcję. Gdy bi-

² C.16 q.1 c.23: «Moderamine apostolicae auctoritatis decernimus, ut monachi, si presbyteri honore dedicati sunt, cum ligandi solvendique potestate decimarum, primitiarum, oblationum, donationum, quae fiunt pro vivis et pro defunctis, portionem iuxta canonem ad suam proximorumque utilitatem merito perfectionis iustitiae non minus quam ceteri sacerdotes laudabiliter sibi vendicet».

skupowi przysługiwały jakieś prawa do parafii, to parafia była uważana jako złączona z klasztorem *pleno iure*. Taka sytuacja trwała do końca okresu średniowiecza.³ Sobór Trydencki w sposób bezpośredni zakazał łączenia nowych parafii z osobami moralnymi⁴, nakazał rewizję dotychczas istniejących parafii zakonnych⁵, podporządkował parafie wizytacji miejscowego ordynariusza oraz całkowicie uzależnił kapłanów sprawujących opiekę duszpasterską nad parafią od biskupów w tym, co dotyczyło troski duszpasterskiej⁶. Następnie Benedykt XIV poprzez swoje cztery konstytucje apostołskie dał fundament pod nowe prawo dotyczące parafii.⁷

Krótki rys historyczny ukazuje, że z jednej strony mamy do czynienia z silnym ruchem zakonów zmierzającym do uniezależnienia

³ Szerzej na ten temat por. D'Ostilio F., *Il parroco religioso. Origine ed evoluzione storica della parrocchia religiosa. Figura giuridica del parroco religioso*, Vaticano 2000, ss.17-20.

⁴ «In unionibus vero quibuslibet, seu ex supradictis, seu aliis causis faciendis, ecclesiae parochiales monasteriis quibuscumque aut abbatibus seu dignitatibus sive praebendis ecclesiae cathedralis vel collegiatae, sive aliis beneficiis simplicibus aut hospitalibus militiisve non uniatur, et quae unitae sunt, revideantur ab Ordinariis iuxta alias decretum in eadem synodo sub fel. Rec. Paulo III, quod etiam in unitis ab eo tempore citra aequae observetur; non obstantibus in iis quibuscumque verborum formis, quae hic pro sufficienter expressis habeantur», Conc. Trid., Sess. XXIV, *De ref.*, cap. XIII.

⁵ «uniones perpetuae, a quadraginta annis citra factae, examinari ab Ordinariis, tamquam a Sede Apostolica delegati, possint, et quae per subreptionem vel obreptionem obtetae fuerint, irritae declarentur. Illae vero, quae a dicto tempore citra concessae nondum in toto vel in parte sortitae sunt effectum et quae deinceps ad cuiusvis instantiam fient, nisi eas ex legitimis aut alias rationabilibus causis coram loci Ordinario, vocatis quorum interest, verificandis factas fuisse constiterit, per subreptionem obtetae presumantur ac propterea, nisi aliter a Sede Apostolica declaratum fuerit, viribus omnino careant», Conc. Trid., Sess. VII, *de ref.*, c.6.

⁶ «In monasteriis seu domibus virorum seu mulierum, quibus imminet animarum cura personarum saecularium, praeter eas, quae sunt de illorum monasteriorum seu locorum familia, persone tam regulares quam saeculares huiusmodi curam exercentes subsint immediate in iis, quae ad dictam curam et sacramentorum administrationem pertinent, iurisdictioni, visitationi et correctioni episcopi, in cuius diocesi sunt sita. Nec ibi aliqui etiam ad nutum amovibiles deputentur, nisi de eiusdem consensu, ac praevio examine per eum aut eius vicario faciendo, excepto monasterio Cluniacensi cum suis limitibus, et exceptis ..., alias monasteriis seu dominibus, in quibus abbates aut alii regularium superiores iurisdictionem episcopalem et temporalem in parochos et parochianos exercent; salvo tamen eorum episcoporum iure, qui maiorem in praedicta loca vel personas iurisdictionem exercent», Conc. Trid., Sess. XXV, *De reg. et mon.*, cap. XI.

⁷ Konstytucje Apostolskie *Ad militantis* (10.03.1742), *Firmandis* (6.11.1744), *Quod inscrutabili* (1.07.1745), *Apostolicum ministerium* (30.05.1753).

się od władzy biskupiej w powierzonych sobie parafiach, a z drugiej z silną reakcją hierarchii kościelnej, która nie chciała dopuścić do sytuacji, w której biskup nie miałby żadnej władzy czy wpływu na działalność duszpasterską w powierzonej jemu diecezji. Taka sytuacja prowadziła jednocześnie do stwierdzeń natury teoretycznej próbujących uzasadnić niekompatybilność pomiędzy życiem zakonnym a prowadzeniem życia parafialnego. Argumenty koncentrowały się wokół stwierdzeń, że urząd proboszcza istnieje z ustanowienia Bożego i tak jak diakoni zajmują trzecie miejsce w hierarchii święceń po biskupach i prezbiterach, tak proboszczowie zajmują trzecie miejsce w hierarchii jurysdykcji po papieżu i biskupach. Te jednak argumenty dość szybko sprowokowały reakcję odrzucającą je poprzez odwołanie się do świadectw biblijnych oraz Tradycji, która ukazuje początki organizacji parafialnej powiązanej właśnie z życiem zakonnym.⁸

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. przewidywał możliwość powierzenia parafii osobie moralnej (por. kan. 451 §1), w tym także instytutom zakonnym. Jednocześnie w kan. 1425 §§1-2 zastępuje słowo *incorporatio* słowem *unio*, która mogła przybrać dwie formy: *quoad temporalia tantum* oraz *pleno iure*. Przewidując tylko te dwie możliwości kodeks odrzucił możliwość złączenia parafii z domem zakonnym *plenissimo iure* czyli tak, aby całkowita jurysdykcja w zakresie zewnętrznym została zarezerwowana osobie prawnej. Istnieje jednak możliwość unii *plenissimo iure*, która ma miejsce wtedy, gdy dochody, urząd, terytorium i jurysdykcja nad nim w zakresie zewnętrznym zostają przyłączone do osoby prawnej. Takie połączenie nie odnosi się jednak do parafii i domu zakonnego czy innej osoby moralnej znajdującej się na terytorium kościoła partykularnego, lecz do osoby moralnej zrównanej z diecezją, na czele której stoi przełożony z jurysdykcją biskupa, jak np. opactwa i prałatury udzielne (kan. 215 §2), wikariaty i prefektury apostolskie (kan. 293 §1). Łączenie czyli unia w szerszym znaczeniu oznacza połączenie beneficjum z jakimkolwiek instytutem (beneficjum lub nie), natomiast w sensie ścisłym oznacza połączenie ze sobą kilku beneficjów.⁹ Choć jednak kodeks nie używa pojęcia *incorporatio*, to jednak tym słowem nadal w doktrynie określa się połączenie parafii

⁸ Por. Wernz-Vidal, *Ius canonicum*, Romae 1943, t. II, n. 721.

⁹ Por. Bączkiewicz F., *Prawo kanoniczne*, Opole 1957, t. I, n. 351.

z domem zakonnym lub inną osobą moralną.¹⁰ Nie należało jednak mówić o inkorporacji w takim samym znaczeniu, w jakim było ono używane przed Soborem Trydenckim ze względu na to, że po Soborze zarówno parafia jak i dom zakanny pozostawały nadal niezależnymi od siebie osobami prawnymi.

Unia dokonana *quoad temporalia tantum* nie dotyczy więc samego urzędu związanego z wykonywaniem sakramentu święceń ze strony zakonników. Motywami dokonania powyższej unii mogły być np. pożytek wiary katolickiej, jej wzrost, obrona lub też trudności związane z utrzymaniem się finansowym domu zakonnego. Korzyścią takiego złączenia parafii z domem zakonnym są dochody pochodzące z majątku beneficjum. Z połączenia domu zakonnego i parafii wynika jednocześnie obowiązek wynagrodzenia kapłana diecezjalnego sprawującego urząd stałego wikariusza (kan. 1425 §1), przedstawionego na urząd przez przełożonego zakonnego, instytuowanego przez biskupa i dotowanego przez dom zakanny. Niektórzy autorzy dostrzegali, że w takim przypadku nie można posługiwać się terminem *unio* ponieważ nie następuje tutaj unia dwóch osób prawnych. Powinno się raczej mówić w takim przypadku o *iuspatronatus religiosus* zgodnie z sensem kan. 1449, 2°, ponieważ przełożony zakanny otrzymuje *ius ex privilegio apostolico* zgodnie z kan. 1471, a w konsekwencji prawo otrzymywania dochodów z beneficjum może być porównywane do wynagrodzenia, jakie przysługuje patronowi według kan. 1455, 2°.¹¹

Kodeks z 1917 r. w kan. 1425 §2 mówi o możliwości dokonania unii parafii z osobą moralną *pleno iure* (*quoad spiritualia* i *quoad temporalia*). Sobór Trydencki zakazał dokonywania jej biskupom *sub poena nullitatus actus*, jeśli wcześniej nie otrzymali oni *Beneplacitum Apostolicum*.¹² Ten zakaz został zniesiony przez Pawła VI w Motu proprio *Ecclesiae Sanctae* (I, 33, §1). Jednocześnie Sobór Watykański II w Dekrecie *O pasterskich zadaniach biskupów w Kościele* podał motywy dokonywania takiej unii, do których należą potrzeby (dobro) dusz oraz brak kleru diecezjalnego.¹³ Tego rodzaju

¹⁰ Por. tamże, n. 350.

¹¹ Por. Romita F., *De unione parociae aliorumque entium ecclesiasticorum domui religiosae*, Roma 1954, s. 76.

¹² Conc. Trid., Sess. XIX, *De ref. c. IX*.

¹³ Vat. II, *DB* 35, 1.

unia w konsekwencji powodowała innego rodzaju efekty prawne niż unia *quoad temporalia*. Beneficjum oraz parafia stawały się zakonnymi ponieważ beneficjum było przydzielane zakonnikowi mianowanemu przez biskupa na urząd proboszcza jako pasterzowi odpowiedzialnemu za duszpasterstwo parafialne.¹⁴ Jako proboszcz zakonny podlegał bezpośrednio i w pełni jurysdykcji, wizytacji i sądownictwu ordynariusza miejsca na tych samych zasadach, co proboszcz diecezjalny (por. kan. 631 §1 kpk 1917).

Objęcie więc przez instytut zakonny powierzonej mu parafii jednoznacznie wskazywało, że troska duszpasterska wiąże się z korzyściami materialnymi wynikającymi z przyłączonego do parafii beneficjum. Przyjmowanie parafii przez instytuty zakonne nie było więc obojętne z punktu widzenia utrzymania materialnego instytutu, a sam aspekt ekonomiczny bez wątpienia mógł odgrywać priorytetową rolę. Prawo otrzymywania dochodów z majątku wiązało się jednak nierozłącznie ze sprawowaniem sakramentu święceń ponieważ dochody były nierozłącznie powiązane z samym urzędem (por. kan. 1409). Taka zależność wynikała także i z samego pojęcia parafii podanego przez kodeks z 1917 r. Sam kodeks bardziej niż o parafii mówił o jej proboszczach (kann. 451-470). Parafia była rozumiana z punktu widzenia podziału administracyjnego Kościoła pod względem terytorialnym. Nie była pojmowana w kategoriach personalistycznych jako pewna część Ludu Bożego. O parafii można było mówić w kategoriach trzech oddzielnych osób prawnych (beneficjum, kościół oraz sama parafia), pomiędzy którymi istniało jednak ściśle powiązanie ze względu na urząd kościelny. W jej określeniach zwracano uwagę na urząd proboszcza wraz z przysługującym mu beneficjum. Powierzenie urzędu proboszcza niosło z sobą korzyści materialne, było sposobem utrzymania się proboszcza. W tej perspektywie powierzenie parafii instytutom zakonnym nie było pewną formą ich uprzywilejowania w kwestii korzyści materialnych,

¹⁴ Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, I, 33, §1 postanawia, e w parafiach powierzonych instytutom zakonnym tylko jedna osoba może sprawować urząd proboszcza, inaczej niż w dotychczasowym prawodawstwie kodeksowym, gdzie urząd proboszcza mógł być sprawowany przez osobę moralną, do której należało jednak duszpasterstwo habitualne, czyli tytuł, zastrzegający jej pewne prawa i obowiązki (pobieranie dochodów, prezentowanie duchownego na wikariusza), a duszpasterstwo czynne spełniane było przez wikariusza z wszelkimi prawami i obowiązkami proboszcza.

lecz mieściło się w ogólnym schemacie życia Kościoła powszechnego i partykularnego. Zaangażowanie się zakonników w pracę duszpasterską na rzecz Kościoła partykularnego było odpowiedzią na jego potrzeby w perspektywie dobra wierzących.

2. Sobór Watykański II i k.p.k. 1983 r.

Powyższy rys historyczny pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, że obecność zakonników w Kościele partykularnym przybierająca często formy opieki nad powierzonymi im parafiami jest faktem niezaprzeczalnym, którego nie można pominąć przyglądając się organizacji i życiu Kościoła. Różnego rodzaju motywy takiej obecności nie wyjaśniają jednak podstaw, w oparciu o które instytuty zakonne podejmują troskę duszpasterską o powierzane im przez biskupa diecezjalnego parafie. Po Soborze Watykańskim II i po wejściu w życie kodeksu prawa kanonicznego w 1983 praktyka powierzenia parafii instytutom zakonnym stale się rozszerza. Nie można więc zadać pytania o jej podstawy. Próba odwołania się do stwierdzenia dotyczącego braku kleru diecezjalnego jest jedynie przyczyną bliższą i bezpośrednią, powodowaną dość często prawdziwą koniecznością zaspokojenia potrzeb wierzących. Jednak i ta konieczność powinna mieć swoje uzasadnienie, które nie będzie naruszało specyfiki życia konsekrowanego i nie znajdzie się w opozycji do wymogów życia parafialnego. Instytuty życia konsekrowanego od dawna przyjmowały odpowiedzialność za troskę duszpasterską w parafii. Nie można jednak uważać za sytuację normalną faktu, że kapłani zakonni przyjmują urząd proboszcza. Życie konsekrowane ma inne wymagania i przyjmuje inny styl. Zakonnicy przyjmujący ten urząd pozostają nadal zobowiązani do wykonywania urzędu zgodnie z ich własnym stylem życia określonym charakterem i celem instytutu. Cytowane kann. 680-681 mówiąc o uporządkowanej współpracy oraz powierzaniu zakonnikom dzieł diecezjalnych wskazują, że zakonnicy jako tacy nie są powołani do prowadzenia parafii. Do takiej działalności duszpasterskiej biskupowi służą pomocą kapłani diecezjalni formowani w tym kierunku. Z drugiej jednak stron historycznie ukształtowana sytuacja takiego właśnie zaangażowania zakonników nie może być pomijana przy różnego rodzaju analizach. Nie wydaje się jednak, aby parafie mogły być powierzane każdemu instytutowi zakonnemu. Kanon 520 §1 obecnego kodeksu mówi o możliwości powierzenia parafii kle-

ryckiemu instytutowi zakonnemu i kleryckiemu stowarzyszeniu życia apostołskiego nie precyzując nic więcej.¹⁵ Tak samo kann. 680-681 podają jedynie ogólne sformułowania o współpracy z różnymi instytutami i o powierzaniu dzieł zakonnikom. Soborowy Dekret *O pasterskich zadaniach biskupów w Kościele* mówi, że „biskupi mogą zalecać do pomocy w różnych posługach duszpasterskich zwłaszcza instytuty zakonne nie poświęcające się życiu czysto kontemplacyjnemu” (35,1), a więc ekskluzywnie kontemplatywnemu. W kontekście takiego sformułowania łatwo zrozumieć, że nie powinny być odrywane od kontemplacyjnej formy życia np. mniszki oddające się wyłącznie życiu kontemplatywnemu¹⁶ czy ogólnie instytuty poświęcone całkowicie kontemplacji, chyba że na zasadzie wyjątku gdyby „nagliła konieczność czynnego apostołstwa”¹⁷. Kan. 674 mówi o instytutach nastawionych tylko na kontemplację, w których „choćby nawet nagliła konieczność czynnego apostołstwa, członkowie tych instytutów nie mogą być odwoływani do niesienia pomocy w wykonywaniu różnych posług pasterskich”. Podmiotem tej normy są instytuty ukierunkowane całkowicie na życie kontemplatywne, w których istnieje klauzura papieska zgodnie z kan. 667 §3. Użycie sformułowania w kan. 674: *adiutricem operam praestare* wskazuje, że nie może być mowy o żadnej formie współpracy pomiędzy takim instytutem oraz biskupem, który nie może odwoływać jego członków do pomocy w pracy duszpasterskiej na rzecz Kościoła partykularnego. Gdy jednak rozważamy możliwość powierzenia parafii instytutom zakonnym, to takie ograniczenia nie weryfikują się ponieważ parafie mogą być powierzane kleryckim instytutom zakonnym (kan. 520 §1), a wśród tych, ze względu na fakt wykonywania święceń, nawet gdyby były formą życia kontemplatywnego ograniczenia przyjmowane apriorycznie nie pozbawiają ich możliwości przyjęcia parafii, choć z pewnością sam fakt powierzenia mógłby wprowadzić dysharmonię pomiędzy dwoma stylami życia. Ograniczenie możliwości przyjęcia parafii przez kleryckie instytuty zakonne poświęcone życiu kontemplatywnemu nie wydaje się być tutaj absolutne. Gdyby sytuacja objęcia parafii rzeczywiście się zweryfikowała sposób pogodzenia dwóch form życia zależałby

¹⁵ Nie wydaje się jednak, aby kanon wykluczał inne możliwości.

¹⁶ Dekret *O przystosowanej odnowie życia zakonnego* (DZ, 16)

¹⁷ DZ, 7.

z pewnością tak od charakteru instytutu, jak i konkretnych sytuacji i wymogów Kościoła partykularnego.

Instytuty zakonne poświęcające się dziełom apostołatu zobowiązane są do zachowania ducha zakonnego, charakteru i celu danego instytutu (por. kan. 675, 680). W ten sposób instytuty przekazując świadectwo życia poprzez dokładniejsze naśladowanie Chrystusa (por. kan. 573) odnajdują same w sobie elementy głoszenia ewangelii oraz prowadzenia wspólnoty chrześcijańskiej do pełni życia chrześcijańskiego. Należąc do życia i świętości Kościoła (por. kan. 574 §1, 207 §2) są darem dla niego (por. kan. 575). Każdy instytut posiada swoje dziedzictwo, które przyczynia się do bogactwa Kościoła (por. kan. 578). Stąd też każdy instytut poświęcony jest na służbę Bogu i całemu Kościołowi (por. kan. 590 §1). Charyzmat życia konsekrowanego i charyzmaty poszczególnych instytutów poprzez swoją obecność w Kościele ubogacają diecezje i parafie różnorodnymi formami realizacji i świadectwa życia chrześcijańskiego. I tak jak Kościół powszechny nie jest wyobrażalny bez profesji rad ewangelicznych, tak samo i Kościół partykularny nie jest wyobrażalny bez bogactwa instytutów życia konsekrowanego,¹⁸ których obecność jest manifestacją powszechności Kościoła, jego bogactwa i różnorodności. W perspektywie rozważań o życiu konsekrowanym jako darze dla Kościoła można zrozumieć możliwość przyjmowania przez instytuty konsekrowane parafii, które są jednym z wielu aspektów obecności zakonów w Kościele. Kościół partykularny poprzez respekt okazywany charyzmatowi poszczególnych instytutów uczestniczy w darze, który Duch św. zesłał Kościołowi.

3. Kodeksowy system utrzymania finansowego duchownych

Odczytanie i zrozumienie postanowień kan. 520 presuponuje nie tylko soborową wizję życia konsekrowanego, ale także samego Kościoła powszechnego i partykularnego, który żyje i działa w, oraz *poprzez* wspólnoty parafialne. Parafia nie jest, jak w poprzednim kodeksie, definiowana za pomocą wyznaczników terytorialno-administracyjnych, ale jako określona wspólnota wiernych, istniejąca na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, sprawuje proboszcz jako jej

¹⁸ Por. pod tym względem zalecenia soborowego Dekretu *O Działalności Misyjnej Kościoła* n. 18.

własny pasterz. Zarówno beneficjum jak i kościół nie wchodzi w określenie parafii. Urząd proboszcza nie jest już więcej związany z beneficjum. System beneficjalny, sposób jego zarządzania, dochody z niego płynące, a jeśli to możliwe samo uposażenie beneficjum powinny być teraz przeniesione na specjalną instytucję, gromadzącą dobra i ofiary przeznaczone na utrzymanie duchownych (por. kan. 1272). Zmiana rozumienia parafii oraz związana z tym konieczność innej formy utrzymania duchownych niesie z sobą także konieczność dokonania zmian dotyczących sposobu utrzymania się domu zakonnego, któremu powierzona została parafia, i który nie może już czerpać dochodów z beneficjum. Sam kodeks nie przewiduje już połączenia (unii) parafii i domu zakonnego *quoad temporalia tantum* tak, aby wspólnota zakonna czerpała jedynie dochody z majątku beneficjalnego. Utrzymanie duchownych powinno dokonywać się więc na innej drodze (por. kan. 281). W literaturze prawniczej istnieje jednak rozbieżność opinii odnośnie do połączenia parafii i domu zakonnego *pleno iure*. I tak np. F. D'Ostilio wyraźnie twierdzi, że została ona przejęta przez nowy kodeks w kan. 520 §¹⁹, a natomiast V. De Paolis twierdzi, że właśnie kan. 520 w odniesieniu do domów zakonnych i kan. 510 w odniesieniu do kapituł zabronił dokonywania przez nie unii z parafią *pleno iure*.²⁰ Oceniając tę rozbieżność, można bez trudu zauważyć, że sam kodeks, przeciwnie do poprzedniego, nie posługuje się tym pojęciem. Ponadto kan. 510 §1 stwierdza, że nie należy łączyć kapituły kanoników z parafią, a jeśli są złączone, to powinny być rozłączone. Nie może więc być mowy o jakiegokolwiek unii w tym przypadku. Ta możliwość została już wykluczona przez Motu proprio *Ecclesiae Sanctae* (I, 21, §2). W odniesieniu do parafii złączonych z domami zakonnymi dokument przewidywał jedynie możliwość zerwania unii po wcześniejszym uzyskaniu zgody przez zainteresowane osoby (ES I, 21 §3). Kodeks podaje następne i nowe postanowienia w tej dziedzinie, zabraniając, aby parafia została powierzona osobie prawnej w taki sposób, aby osoba prawna pełniła urząd proboszcza. Nie zabrania natomiast powierzenia parafii domowi zakonnemu (wspólnocie) tak, aby jeden z jej członków spełniał osobiście urząd proboszcza, a cała wspólnota ponosiła odpowiedzialność za prowadze-

¹⁹ D'Ostilio F., *dz. cyt.*, s. 36.

²⁰ De Paolis V., *La vita cosacrata nella Chiesa*, Bologna 1992, s. 358.

nie parafii. Proboszcz pozostaje nadal członkiem wspólnoty zakonnej, a sama parafia nie jest w tym wypadku powierzona osobie proboszcza lecz instytucji, który ją prowadzi poprzez wspólnotę zakonną. W takim jedynie przypadku możemy mówić o parafii zakonnej. W nowym prawodawstwie nie spełniają się więc wszystkie warunki, które przewidywał poprzedni kodeks w przypadku unii parafii z domem zakonnym *pleno iure* jak np. możliwość objęcia urzędu proboszcza przez dom zakonny.

Pojawia się jednak pytanie dotyczące możliwości istnienia parafii złączonych z domem zakonnym, tak jak to przewidywał poprzedni kodeks, w dobie obowiązywania nowego k.p.k. W grę wchodzi umowy zawarte przez Stolicę Apostolską z krajami lub innymi społecznościami politycznymi, które zachowują swoją dotychczasową moc (por. kan 3) oraz przywileje, będące w użyciu i nie odwołane, udzielone przez Stolicę Apostolską osobom fizycznym czy prawnym, które też pozostają nienaruszone, chyba że kanony kodeksu je odwołują (por. kan 4). Tęgo nie czynią kanony w odniesieniu do domów zakonnych, inaczej niż w przypadku unii parafii z kapitułami, które kanon odwołuje wyraźnie (por. kan. 510 §1). Unia *pleno iure* może jednak istnieć jako prawo nabyte (por. kan. 4) ze wszystkimi swoimi konsekwencjami. Kan. 520 §1 zabrania, aby osoba prawna pełniła urząd proboszcza. Ale jest to norma *pro futuro* i nie dotyczy stanu prawnego ukształtowanego za czasów obowiązywania poprzedniego kodeksu. Nie odwołuje też wyraźnie praw nabytych domu zakonnego, a więc pozostawia możliwość istnienia unii *pleno iure*. Nie znaczy to jednak, aby taka sytuacja nie mogła zostać zmieniona. Przewidywało ją cytowane powyżej M.p. *Ecclesiae Sanctae*. Zmiana takiego stanu rzeczy możliwa jest do dokonania poprzez rewizję wcześniejszej umowy i podpisanie nowej. Taka jednak dyspozycja nie jest zawarta w k.p.k.

Drugim motywem przemawiającym za tym, że powierzenie parafii instytucji zakonnej nie dokonuje się *pleno iure* jest sama cytowana powyżej definicja unii, jako połączenia beneficjum (teraz go nie ma) z inną osobą prawną. Sam kodeks zmienia też terminologię. Mówi o powierzeniu (*committere*) parafii instytucji zakonnej. Słowo *unio* zostało zastąpione przez słowo *commissio*. Poprzez powierzenie instytucji zakonnej podejmuje wobec biskupa diecezjalnego odpowiedzialność za troskę duszpasterską w parafii za pośrednictwem przeznaczonych do tego zakonników. Powierzenie

parafii oznacza powierzenie troski duszpasterskiej o parafię, czyli przeniesienie na inny podmiot obowiązków i praw troski duszpasterskiej. Powierzenie dotyczy więc parafii, a osobą dla której ono nastąpiło jest instytut zakonny, który działa w tym momencie poprzez wyznaczonych do tego celu swoich członków. Zmiana terminologii ukazuje jednocześnie zmianę koncepcji i motywów podejmowania przez instytut owej troski. W przypadku unii *pleno iure* wymagania i potrzeby wspólnoty wierzących zajmowały poczesne, aczkolwiek może i nie priorytetowe miejsce. Parafia była raczej spostrzegana z punktu widzenia ekonomicznego utrzymania domu zakonnego, chociaż z pewnością wspólnota zakonna nie starała się zaniedbywać obowiązków duszpasterskich. Wraz ze zmianą koncepcji i terminologii przy powierzaniu parafii na pierwszym miejscu mamy do czynienia z przeniesieniem na instytut zakonny obowiązków troski duszpasterskiej w parafii, a nie praw czerpania dochodów z majątku parafialnego. Te motywy przemawiają więc za tym, że nowe prawodawstwo wyklucza unię *pleno iure*, chociaż z takimi określeniami spotykamy się w komentarzach kanonicznych.

4. Dzieła powierzane zakonnikom (kann. 520 i 681)

Kan. 681 §1 dotyczy możliwości powierzania zakonnikom dzieł przez biskupa diecezjalnego. Definiuje jednocześnie relacje, jakie tworzą się pomiędzy biskupem diecezjalnym i dziełem diecezjalnym powierzonym zakonnikom. Mamy tutaj do czynienia, inaczej niż w kan. 678, z dziełem diecezjalnym, a więc takim, które zaistniało z woli diecezji, przez nią zostało utworzone i jako takie podlega nie tylko władzy biskupa diecezjalnego, ale i jego kierownictwu. Zachowuje ono swoją integralność jako dzieło diecezjalne. Do takich dzieł diecezjalnych powierzonych instytutowi mogą należeć np. seminarium, szkoła, szpital, jakaś forma działalności pośród specyficznej grupy wiernych w diecezji czy też parafia. Jeśli dzieło byłoby natomiast dziełem własnym instytutu, to jego kierownictwo należałoby do kompetentnego przełożonego tegoż instytutu. Takimi dziełami są z pewnością te, które mieszczą się w samej fundacji domu zakonnego w poszczególnym Kościele partykularnym (por. kann. 611, 677, 678). O ile więc dzieła własne instytutu włączają się w działalność diecezjalną, podlegają one władzy biskupa, ale ich kierownictwo nadal pozostaje w gestii kompetentnych przełożonych zakonnych.

W przypadkach powierzania zakonnikom dzieł będących własnością diecezji biskup diecezjalny i kompetentny przełożony powinni zawrzeć ze sobą pisemną umowę (kann. 520 §2 i 681 §2). Umowa ma swój cel. Dostrzeżenie go jedynie w sferze chęci uniknięcia ewentualnie pojawiających się sporów jest pewnym jej ograniczeniem. Cel umowy powinien być odczytywany jako pewna wypadkowa teologalnego znaczenia życia konsekrowanego w Kościele oraz prawnych form jego obecności. Stanowi ona przełożenie na język prawny form obecności instytucji zakonnych w Kościele partykularnym, który ze swej strony zobowiązuje się do strzeżenia daru życia konsekrowanego szanując i popierając jego formy (kan. 574 §1) oraz jego słuszną autonomię (kan. 586).

Wymóg umowy pojawił się w dokumentach *Ecclesiae Sanctae* (30-31) oraz *Mutuae Relationes* (57-58). Przedmiot umowy wskazuje jednak na pewne jej źródła w poprzednim kodeksie. Otóż kan. 452 k.p.k. z 1917r. zabraniał łączenia *pleno iure* parafii z jakąkolwiek osobą moralną bez uzyskania wcześniejszego pozwolenia od Stolicy Apostolskiej. Można poszukiwać wielorakich źródeł tego wyraźnego zakazu. Paragraf drugi tego kanonu wskazuje jednak na rację zakazu oraz rację udzielenia indultu. W przypadku połączenia pełnym prawem parafii z osobą moralną, do tej ostatniej należało jedynie duszpasterstwo habitualne, czyli tytuł, zastrzegający jej pewne prawa i obowiązki, a wśród nich jako najważniejsze znajdowały się te, które dotyczyły pobierania dochodów i prezentowania duchownego na urząd wikariusza parafialnego, do którego z kolei należało duszpasterstwo czynne z wszelkimi prawami i obowiązkami proboszcza (kann. 452, 471 k.p.k. 1917r). Racja wprowadzenia klauzuli *ad nutum Sanctae Sedis* znajdowała się więc w trosce o patrymonium ekonomiczne dwóch samodzielnych podmiotów, parafii i domu zakonnego, które pozostawały od siebie oddzielone. Na mocy takiej klauzuli Stolica Apostolska mogła więc przerwać istniejącą unię pomiędzy parafią a domem zakonnym nie naruszając w ten sposób żadnego prawa nabytego. Faktycznie więc unia ta mogła mieć charakter stałości (wieczności), a prawnie była jednak czasowa ze względu na charakter rozłączności majątku parafii i domu zakonnego. Beneficjum parafii nie stanowiło darowizny na rzecz domu zakonnego i nie stawało się jego własnością. Dom zakonny mógł jedynie korzystać z dochodów jakie przynosiło same beneficjum. Prawo własności pozostawało zawsze po stronie parafii połą-

czoney z domem zakonnym. Obecnie obowiązujący kodeks pozo-
stawia w gestii biskupa diecezjalnego i tylko jego (z wyłączeniem
administratora diecezji) powierzanie parafii instytucjom zakonnym,
erygując je nawet w kościele kleryckiego instytutu zakonnego czy
kleryckiego stowarzyszenia życia apostołskiego (por. kan. 520 §1).
Ten sam kanon w §2 pozwala, aby powierzenie dokonało się na sta-
łe lub na ściśle określony czas. Przewidywana przez kodeks możli-
wość powierzenia parafii na stałe jest pewnym odbiciem poprzed-
niego prawodawstwa ściśle złączonego z instytucją *beneficium*, któ-
re było uważane jako coś stałego w swojej naturze (obiektywna sta-
łość czy trwałość) chociaż mogło być udzielone na stałe lub na
określony czas (subiektywna stałość czy trwałość; por. kann. 102 §1;
1411 k.p.k. 1917). Tym razem akcent położony jest na parafię i złą-
czoną z nią troską duszpasterską, a nie na samo beneficjum.

Dlatego też biskup wraz z kompetentnym przełożonym ustala wa-
runki powierzenia określając dokładnie to, co odnosi się do przed-
miotu wykonywanego dzieła, przydzielania do niego zakonników
i spraw materialnych oraz innych spraw wynikających z charakteru
podejmowanej działalności (por. kann. 520 §2, 681 §2). Umowa wg
obowiązującego kodeksu wyraźnie wykracza poza zakres regulacji
objętych indultem w poprzednim kodeksie. Umowa poszerza zakres
praw i obowiązków z niej wynikających. Jednak sprawy majątkowe
także teraz ujmowane są jako jeden z trzech najważniejszych przed-
miotów regulacji wymaganych przez prawodawstwo powszechne.
Prawodawstwo partykularne oraz obustronna umowa mogą stawiać
dodatkowe wymogi, co przewidziane jest w kann. 520 §2, 681 §2
(«obok innych spraw»). Wynika stąd, że wszelkiego rodzaju opraco-
wywane schematy umów będące z pewnością pomocą dla stron
umowy, nie są w stanie dać w pełni satysfakcjonujących rozwiązań
i odniesień do konkretnych sytuacji.²¹ Ponadto sformułowanie «wy-
raźnie i dokładnie określić» (kan. 520 §2) nie pozwala na jedno-
znaczne wypracowanie powszechnego schematu umowy. Jest ona
jednak formą wymaganą przy powierzeniu parafii instytucjom zakon-

²¹ Jako przykłady schematów takich umów mogą posłużyć np: Angelis De A., *Convenzione sulle parrocchie tenute da religiosi*, w: *L'Amico del Clero* 68 (1986), ss. 280-285; Andrés D.J., *De paraeciarum commissione institutis et societatatibus clericalibus*, w: *Commentarium pro religiosis et missionariis* 67 (1986), ss. 156-167; Paolis De V., *Commento allo Schema tipo di convenzione per l'affidamento delle parrocchie ai religiosi*, w: *Informationes SCRIS* 12 (1986), ss. 133-150, 233-259.

nym. Samo nawet powierzenie dokonuje się «na podstawie pisemnej umowy zawartej pomiędzy biskupem diecezjalnym i kompetentnym przełożonym» (kan. 520 §2). Waga umowy podkreślana jest przez niektórych komentatorów w ten sposób, że warunki, które powinny być w niej określone zgodnie z wymogami kodeksu są wymagane do ważności samego powierzenia.²² Taka jednak ocena stoi w sprzeczności z kan. 10 k.p.k. Umowa pomiędzy biskupem diecezjalnym a kompetentnym przełożonym instytutu jest umową dwustronną (bilateralną), a więc gwarantować powinna pełną bilateralność aktu, na podstawie którego zostają wzajemnie przekazane prawa i obowiązki umawiających się stron prawnie chronione. Dlatego też, umowy te powinny być dokonywane z należytą starannością co do przedmiotu a także, co do formy prawnej. Umowę uważa się za zawartą, gdy strony uzgodniły jej istotne postanowienia. Kodeks nie przewiduje form zawierania umów. Jedynie w kan. 1290 nakazuje uszanowanie prawa państwowego obowiązującego na danym terytorium, gdzie obecny jest Kościół. Kanon jednak mówi w tym wypadku o kontraktach (*de contractibus*), a nie o umowach.²³ Doktryna kanonistyczna odróżnia pojęcie kontraktu w sensie szerokim i w sensie ścisłym. W sensie szerokim kontrakt oznacza jakąkolwiek konwencję (pakt) pomiędzy przynajmniej dwoma osobami, dotyczącą określonego przedmiotu.²⁴ W sensie ścisłym kontrakt oznacza natomiast jakąkolwiek umowę, która sprawia powstanie zobowiązania pomiędzy umawiającymi się stronami czyli wymaga ona wzajemnego zobowiązania się stron.²⁵ W prawie państwowym zależności pomiędzy kontraktem a umową ujmowane są inaczej. Tu umowa jest pojęciem szerszym niż kontrakt, gdyż ten ostatni dotyczy jedynie rzeczy o wartości ekonomicznej, patrymonialnej. Umowy zobowiązujące zawierane w obrocie gospodarczym określane są mianem kontraktów.²⁶

²² Por. np. *Codice di diritto canonico. Edizione bilingue commentata*, a cura di P.Lombardia e J.I. Arrieta, Roma 1986, vol. I, ss. 406-407.

²³ Tłumaczenie polskie k.p.k. używa sformułowania «umowa» chociaż tekst kanonu używa sformułowania *contractus*, a nie *conventio*.

²⁴ *Duorum vel plurium in idem placitum consensus; duorum consensus atque conventio.*, Vromant J., *De bonis Ecclesiae temporalibus*, Paris 1953, n. 284.

²⁵ W sensie ścisłym kontrakt: *complectitur eas tantum conventiones quae ultra citroque obligationem pariunt, ideoque mutuam utriusque contrahentis obligationem exigunt, tamze.*

²⁶ Por. *Wielka encyklopedia prawa*, Białystok-Warszawa 2000, s. 107.

Co do formy zawierania umowy, to jeśli z wcześniejszej ustawy lub woli stron nie wynika nic innego, umowa może być zawarta w dowolnej formie. Jeśli chodzi o umowę pomiędzy biskupem diecezjalnym a kompetentnym przełożonym zakonnym, to kodeks jedynie postanawia, aby została sformułowana na piśmie. W odniesieniu do zawierania kontraktów (umów) w sensie kanonicznym, kan. 1290 kanonizuje prawo państwowe zgodnie z zasadą *locus regit actum*. Norma ta dotyczy wszystkich rodzajów kontraktów rozumianych w sensie kanonicznym, chyba że prawa państwowe są przeciwne prawu Bożemu lub co innego zastrzega prawo kanoniczne.

Ważność zawartej umowy należy oceniać zgodnie z normami dotyczącymi ważności aktów prawnych, gdyż kontrakty należą do kategorii aktów prawnych. Przy ocenie ważności umowy należy aplikować postanowienia kan. 124 odnośnie do zdolności osób zawierających umowę, jej elementów konstytutywnych oraz formalności i warunków wymaganych przez prawo do ważności oraz postanowienia kann. 125-127 dotyczących ewentualnych braków dokonywanych aktów prawnych.

Umowa zawierana przez biskupa diecezjalnego oraz kompetentnego przełożonego zakonnego przy powierzaniu instytucji parafii jest odzwierciedleniem pewnej wypadkowej pomiędzy wymogami prawa powszechnego dotyczącymi parafii, prawa i działalności Kościoła partykularnego oraz prawa i specyfiki instytucji podejmującego się troski duszpasterskiej w parafii.

Parafie powierzone zakonnikom, chociaż nazywane są popularnie parafiami zakonnymi, należą do dzieł diecezjalnych, stąd też podlegają władzy i kierownictwu biskupa diecezjalnego, zachowując jednocześnie prawo przełożonych zakonnych do czuwania nad zachowaniem dyscypliny zakonnej w przypadku spełniania tychże dzieł oraz wraz z biskupem nad samym ich wykonywaniem zgodnie z umową. Kierownictwo to biskup wykonuje przez wydawanie statutów czy regulaminów, przez zapoznawanie się ze sprawozdaniami, przez wizytacje programowe i przygodne. Biskup diecezjalny posiada możliwość interwencji, zarządzania, podejmowania decyzji odnośnie do sposobów zarządzania i działalności dzieł powierzonych zakonnikom w takim samym zakresie jak w przypadku innych dzieł diecezjalnych, zachowując to, co zostało wyrażone w umowie. Tak więc kierownictwo odnosi się do moderowania sposobów wykonywania dzieła, czuwania i troski, przeprowadzania wizyt, wyda-

waniu norm i przepisów wykonawczych, poprzez które biskup wyraża swój autorytet i władzę odnośnie do sposobu wykonywania powierzonego dzieła. Kierownictwo bezpośrednie sprawuje jednak osoba mianowana na ten urząd przez biskupa diecezjalnego po przedstawieniu kandydata przez kompetentnego przełożonego lub przynajmniej za jego zgodą (kan. 682). Zdarza się dość często, że urząd przełożonego wspólnoty, z którą złączona jest parafia oraz urząd proboszcza jest sprawowany przez tę samą osobę. Dość często jest to wymóg pojawiający się w samych umowach. Z natury samego powierzenia oraz natury i celu umowy wynika jednak, aby te dwa urzędy były sprawowane przez dwie niezależne od siebie osoby. W imieniu instytutu, który przyjmuje parafię, odpowiedzialność za wykonanie dzieła spada na kompetentnego przełożonego wyższego, który z kolei mianuje przełożonego wspólnoty, do której należy troska duszpasterska o parafię. Z kolei biskup mianuje swojego przedstawiciela, którym jest proboszcz parafii. Proboszcz będąc jednocześnie zakonnikiem podlega swojemu przełożonemu, który czuwa nad tym, aby sprawowana przez proboszcza funkcja dokonywała się zgodnie z prawem i ustaleniami. Nadużycia ze strony proboszcza w przypadku, gdy jest on jednocześnie przełożonym wspólnoty, nie mogłyby być skutecznie i szybko usuwane ze względu na konieczność odniesienia się do przełożonego wyższego. Ponadto urząd przełożonego domu jest najczęściej kadencyjny w zależności od przepisów własnych instytutów, a troska duszpasterska w parafii wymaga dość często długotrwałości. Kan. 522 postanawia: «Proboszcz winien cieszyć się stałością i dlatego ma być mianowany na czas nieokreślony». Proboszcz jest tylko jeden i to on jest kompetentny w duszpasterstwie parafialnym. Przełożony przyjmuje na siebie jednak odpowiedzialność w imieniu instytutu, że ta działalność proboszcza będzie zgodna z tym, do czego instytut się zobowiązał, że będzie dokonywała się zgodnie z przepisami. Dlatego też, chociaż przełożony nie ingeruje w sprawy dotyczące sposobu prowadzenia duszpasterstwa parafialnego, to jednak ma obowiązek kontroli i czuwania nad nią, a w razie nieprawidłowości ma prawo nakazać ich naprawienie.

Natomiast dzieła własne instytutów podlegają kierownictwu tychże instytutów, a biskup diecezjalny sprawuje jedynie nad nimi władzę w tym, co odnosi się do duszpasterstwa, publicznego wykonywania kultu Bożego oraz innych dzieł apostołskich (kan. 678 §1) zgod-

nie z przepisami prawa. Tak więc dzieła własne instytutów jak i te powierzone im przez biskupa diecezjalnego podlegają jego władzy. Na mocy kan. 683 biskup diecezjalny może podczas wizytacji kanonicznej wizytować zarówno dzieła własne instytutów oraz dzieła im powierzone. Wizyta kanoniczna jest chyba najbardziej skutecznym sposobem sprawowania przez niego władzy odnośnie do sposobów prowadzenia działalności apostolskiej w miejscach wymienionych w kanonie. Ponadto jego władza i kierownictwo są uwydatnione przez możliwość usuwania nadużyć. Kan. 683 dokładnie określa miejsca, które podlegają wizytacji kanonicznej. Należą do nich kościoły i kaplice, do których wierni habitualnie uczęszczają, szkoły oraz inne dzieła religijne lub miłosierdzia duchowego powierzone zakonnikom. Dzieła własne instytutu będą więc wizytowane z punktu widzenia władzy biskupa diecezjalnego, a więc w tym, co dotyczy duszpasterstwa, publicznego wykonywania kultu Bożego oraz innych dzieł apostolskich (kan. 678 §1), natomiast dzieła im powierzone będą wizytowane z punktu widzenia władzy i kierownictwa biskupa w tym, co dotyczy spraw regulowanych prawem powszechnym, partykularnym oraz umową, a więc przede wszystkim w sprawach odnoszących się do przedmiotu wykonywanego dzieła, przydzielonych do nich zakonników oraz kwestii materialnych. Ta ostatnia kwestia poddana zostanie poniższej analizie. Kwestie finansowe dotyczące dzieł powierzonych zakonnikom stanowią jeden z trzech koniecznych warunków umowy. Takie postanowienie kodeksu nie wzbudza żadnych wątpliwości, gdyż obecny kodeks, inaczej niż poprzedni, rozwiązuje sprawę beneficjów i utrzymania duchownych. Wspólnota zakonna nie czerpie korzyści z dochodów przynoszonych przez majątek parafialny. Poświęcając się jednak pracy na rzecz parafii zakonnicy zasługują na wynagrodzenie odpowiednie do ich pozycji (por. kan. 281 §1). Jednocześnie dzieło pozostaje nadal dziełem diecezjalnym podlegającym władzy i kierownictwu biskupa. Dlatego też biskup diecezjalny ma obowiązek troski o to, aby sprawy ekonomiczne związane z istnieniem i działalnością dzieła powierzonego zakonnikom odpowiadały przepisom dotyczącym ekonomicznej bazy i funkcjonowania pozostałych dzieł diecezjalnych.

5. Dobra doczesne i ich administracja

Zarówno parafia jak i wspólnota zakonna są kościelnymi publicznymi osobami prawnymi. Jako takie «są podmiotami zdolnymi

do nabywania, posiadania, zarządzania oraz alienowania dóbr doczesnych, zgodnie z prawem» (kan. 1255). Należy jednak przy zawieraniu umowy zwrócić uwagę na to, czy owa zdolność w przypadku instytucji zakonnych i ich domów nie jest ograniczona albo wykluczona poprzez prawodawstwo własne instytucji. Określenie zależności finansowej pomiędzy diecezją a instytucją zakonną przyjmującą dzieła diecezjalne jest możliwe po wcześniejszym ustaleniu rzeczy podstawowych dotyczących stanu posiadania, praw określających stosunek osób do nabywania, posiadania, zarządzania dobrami doczesnymi oraz sposobów utrzymania osób odpowiedzialnych za wykonanie powierzonego dzieła. Służy temu zawierana umowa, która, jak stwierdza kanon, powinna «wyraźnie i dokładnie» określić wszystkie kwestie ekonomiczne.

Zawierana umowa powinna więc w punkcie wyjścia określić przede wszystkim następujące rzeczy:

1) Stan posiadania obydwu osób prawnych łącznie z prawami własności lub innymi opisującymi podstawę posiadania i zarządzania dobrami doczesnymi przez osobę prawną. Parafia może być erygowana np. w istniejącym już kościele instytucji (kan. 520 §1), który jest jego własnością czy też dany jest w używanie instytucji zachowując prawo własności innej osoby (np. państwo w przypadku najczęściej kościołów mających wartość historyczną czy artystyczną). Podstawa (tytuł) używania kościoła przez instytucję powinna być wyraźnie określona. Ponadto należy podać dokładnie inne tytuły dotyczące stanu posiadania domu zakonnego w przypadku jego wcześniejszego erygowania. Do umowy może być dołączony uwierzytelniony dokument wskazujący na tytuły stanu posiadania instytucji lub diecezji.

2) Określenie charakteru powierzonego dzieła, które może zmienić prawo własności czy jedynie określić sposób używania, konieczność utrzymania, itp. zachowując dotychczasowe prawo własności. W tej sytuacji instytucja podejmuje dzieło (parafia), którego własność jest już określona. Może posiadać budynki parafialne czy nawet kościoły. W momencie powierzenia należy więc podkreślić czy dokonuje się ono «na stałe lub na ściśle określony czas» (kan. 520 §2). Nie wydaje się jednak, aby kanon wykluczał możliwość powierzenia parafii na czas nieokreślony. Jego postanowienia nie są ekskluzywne czy wyczerpujące wszystkie możliwości. Z punktu widzenia teoretycznego taka możliwość istnieje. Natomiast od strony

praktycznej powierzenie na czas nieokreślony mogłoby powodować wiele komplikacji odnośnie do prowadzenia nawet samej działalności duszpasterskiej. Przy powierzaniu więc dzieł, po określeniu czasu, na który ono następuje, należy ustalić czyją własnością stają się dobra należące dotychczas do diecezji: pozostają nadal diecezjalne, przechodzą na własność domu zakonnego, są dane w dzierżawę, w wieczyste używanie, itd.

Dokładne określenie stanu własności i posiadania pozwala następnie na ustalenie form i środków potrzebnych do funkcjonowania i utrzymania dóbr, np. remonty budynków, administracja zwyczajna i nadzwyczajna.

3) Własność nabywanych dóbr w przyszłości. Umowa powinna zawierać ustalenia dotyczące możliwości nabywania dóbr w przyszłości przez dwie niezależne osoby prawne (parafia i dom zakonny), zwłaszcza jeżeli chodzi o zachowanie procedur i uzyskanie odnośnych pozwoleń (por. kan. 1281)

4) Określenie lokalowe stanu posiadania domu zakonnego, gdy już istnieje lub przejmuje lokale od diecezji, przeznaczenie ich odpowiedniej ilości przez instytut na rzecz działalności parafialnej. Umowa powinna określić na jakiej podstawie odbywa się przeznaczenie części stanu posiadania instytutu na cele parafialne (dzierżawa, wypożyczenie, darmo, za opłatą, itd). Takie wyszczególnienie pozwala na zachowanie charakteru domu zakonnego, w którym przebywają zakonnicy oraz jednocześnie określenie przeznaczenia ewentualnych lokali na działalność duszpasterską. Konsekwencją takiego wyszczególnienia jest określenie następnie środków finansowych, ich pochodzenia oraz sum, potrzebnych do utrzymania także miejsc.

Umowa powinna określać charakter dzieł apostolskich podejmowanych przez instytut oraz przeznaczenie na ten cel odpowiedniej ilości pomieszczeń domu zakonnego. W przypadku zmiany charakteru wykonywanego dzieła na inne niż to, dla którego dom został ustanowiony wymagana jest zgoda biskupa diecezjalnego (por. kan. 612).

5) Dokładny stan posiadania urządzeń i wyposażenia osób prawnych. Poza dobrami, które służą do codziennego funkcjonowania osób prawnych w załączniku do umowy powinny być wyszczególnione ewentualne rzeczy darowane Kościołowi na podstawie ślubu oraz rzeczy kosztowne z racji artystycznych lub historycznych (por.

kan. 1292 §2), jak również dobra należące do majątku stałego publicznej osoby prawnej (kan. 1291). Wymienione dobra podlegają szczegółowym przepisom kanonów dotyczących alienacji czy też jakichkolwiek transakcji, na skutek których majątek osoby prawnej może znaleźć się w gorszej sytuacji (por. kann. 1290-1298).

6) Formy dochodów i wydatków związanych z utrzymaniem dzieła oraz osób w nim zaangażowanych. Sprawna administracja dobrami parafii i domu zakonnego wymaga jasnego określenia dochodów i wydatków. Umowa powinna dokładnie określić sposoby uzyskiwania dochodów z działalności osób zaangażowanych duszpastersko (ich ilość wymagana jest jako jeden z trzech punktów umowy zgodnie z kanonem) zarówno w pełnym wymiarze godzin, jak również tych, którzy czynią to w mniejszym wymiarze pomagając proboszczowi i wikariuszom parafialnym (por. kan. 281 §1), np. procentowe przeznaczenie dochodu parafii na cele klasztorne. Umowa nie musi dokładnie określać wszystkich możliwych sposobów uzyskiwania dochodów przez osoby zatrudnione (reguluje to prawodawstwo partykularne, chociaż i w tym wypadku można niektóre kwestie ustalić w umowie) ale powinna ustalić te, które mogą jednocześnie dotyczyć tak parafii jak i domu zakonnego. Dotyczy to przede wszystkim kwestii otrzymywanych ofiar z różnych tytułów i form działalności, albo parafialnej albo własnej zakonnej. Kwestia dotycząca ofiar składanych przez wiernych ma swoje znaczenie nie tylko z punktu widzenia prawnego czy ekonomicznego, ale także z punktu widzenia etycznego. Kanon 1300 postanawia, że «rozporządzenia wiernych, którzy przekazują lub pozostawiają swoje dobra na cele pobożne ... winny być jak najstaranniej wykonane ...». To samo przypomina kan. 1267 §3: «Ofiary złożone przez wiernych na określony cel mogą być przeznaczone jedynie na ten cel». Podstawowa zasada dotycząca przeznaczenia ofiar wyrażona jest w kan. 1267 §1: «Jeśli nie stwierdzi się czegoś przeciwnego, ofiary składane na ręce przełożonych lub zarządców jakiegokolwiek kościelnej osoby prawnej, nawet prywatnej, domniemywa się, że zostały złożone na rzecz tej osoby prawnej». W przypadku parafii zakonnej jeśli urząd proboszcza i przełożonego domu sprawowany jest przez tę samą osobę może pojawić się trudność z przeznaczeniem ofiar składanych tej samej osobie. Inna trudność pojawia się wtedy, gdy ofiary nie są składane ani przełożonym, ani administratorom, lecz innym zakonnikom udzielającym się w parafii. W tym

momencie ogólna zasada z kan. 1267 §1 nie znajduje zastosowania. Jeśli intencja ofiarodawcy nie jest dokładnie sprecyzowana ofiary mogą być przeznaczane na cel zgodnie z uznaniem przyjmującego i ocenionymi przez niego potrzebami, ale nie koniecznie muszą odpowiadać pragnieniom ofiarodawcy. Pomocą w interpretacji takiego faktu na zasadzie analogii prawnej może być kan. 510 §4, który postanawia: «Gdy chodzi o ofiary składane dla kościoła, który jest zarazem parafialny i kapitulny, to domniemywa się, że złożono je na parafię, chyba że co innego zostanie ustalone». W takich sytuacjach prawodawca skłania się ku parafii, widząc rację takiego postanowienia w pragnieniu wiernych wspomaganie i utrzymywania kościoła, który jest normalnym miejscem spotkań wierzących i ośrodkiem życia wspólnoty parafialnej.²⁷

W wielu sytuacjach parafie erygowane są w istniejących już kościołach, które są własnością instytutu lub przez niego są używane. W kościołach tych sprawowana była dotychczas służba Boża niezależnie od kościoła parafialnego. Przykładem takich kościołów mogą być sanktuaria, przy których następnie jest erygowana parafia, a w których wierni składają znaczne ofiary ze względu na sprawowanie służby właśnie przez osoby zakonne. Gdy w tych kościołach sprawowana jest działalność parafialna (pierwszy warunek umowy określa to, co dotyczy wypełniania posługi), to ofiary składane z tej racji przysługują parafii. Jeśli natomiast sprawowana jest służba Boża związana z charakterem sanktuarium, niezależnie od działalności parafialnej, to ofiary składane przy tej okazji powinny w znacznej mierze przysługiwać domowi zakonnemu zgodnie z przepisami umowy, która powinna przynajmniej procentowo regulować tę formę wpływów.

Z innym problemem oceny przynależności dochodów mamy do czynienia w sytuacji, gdy instytut przeznacza do działalności w powierzonej mu parafii osoby, nie erygując ich wspólnoty w osobę prawną. Biskup diecezjalny powierza parafię instytutowi zakonnemu, a nie konkretnie istniejącej miejscowej wspólnotie erygowanej w osobę prawną. Jeśli ta faktycznie istnieje jako osoba prawna przy parafii, to ma zdolność nabywania dóbr. Zdarza się jednak, że parafie zostają powierzone tam, gdzie zakonne wspólnoty miejscowe

²⁷ Dodatkowe postanowienia są sprecyzowane w kann. 551, 848, 1181.

jeszcze nie istnieją. Kompetentny przełożony może powierzyć troskę o taką parafię jednej lub dwu osobom, która to ilość nie pozwała na jej erygowanie w osobę prawną, choć osoby te przebywają w domu prawnie przez przełożonego ustanowionym. Osoby te jednak należą do istniejących już wspólnot erygowanych w osobę prawną, a więc mają własnych przełożonych. Stąd też wszystkie dochody przynależą do wspólnot, do których należą zakonnicy pracujący w nowo erygowanej parafii. Stanowią one wpływy tej właśnie wspólnoty, która może przeznaczyć je następnie na utrzymanie i działalność zakonników pracujących w parafii. Istnieje także możliwość przewidziana prawodawstwem własnym instytutu wyjęcia przez przełożonego wyższego niektórych zakonników czy też dzieł spod władzy kompetentnego przełożonego lokalnego i podporządkowania ich sobie. W takim wypadku dochody mogą przejść na prowincję, której obowiązkiem będzie utrzymanie zakonników pracujących w parafii do momentu erygowania ich wspólnoty w osobę prawną posiadającą możliwość nabywania i zarządzania dobrami.

W umowie muszą się znaleźć także kwestie dotyczące wydatków. Najkrócej można stwierdzić, że to co służy działalności parafialnej jest finansowane z funduszków parafialnych zgodnie z przepisami prawa partykularnego i przepisów obowiązujących w poszczególnych diecezjach. Do administracji parafialnej należą wydatki zwyczajne związane z utrzymaniem kościoła i budynków parafialnych (stąd należy wyraźnie określić, jakie miejsca i na jakich zasadach dom zakonny udostępnia parafii), sprawowanie służby Bożej parafialnej, opłata osób zatrudnionych w parafii, ewentualne kontrybuty na rzecz diecezji. Czasami jednak administracja przekracza granice i sposób zwyczajnego zarządzania. Umowa powinna zawierać kwestie dotyczące granic i sposobów zwyczajnego zarządzania (kan. 1281 §§1-2) zwłaszcza wtedy, gdy mamy do czynienia z różnymi podmiotami własności kościoła i budynków parafialnych. Gdyby np. kościół był własnością państwa, to przepisy państwowe powinny regulować sposoby i granice administracji zwyczajnej i nadzwyczajnej. Inna hipoteza dotyczy sytuacji, w której kościół oraz budynki parafialne, czy nawet budynki zamieszkiwane przez zakonników są własnością parafii. W takiej sytuacji proboszcz, do którego należy administrowanie parafią nie powinien podejmować żadnych czynności jeśli nie uzyskał wcześniejszego pozwolenia od ordynariusza (por. kan. 1281 §1), którym w tym przypadku jest ordynariusz miej-

sca, ze względu na to, iż mamy do czynienia z osobami jemu podległymi, co do których może ustalać, wysłuchawszy zdania Rady do spraw ekonomicznych, czynności przekraczające sposób zwyczajnego zarządzania (por. kan. 1281 §2). Środki finansowe przeznaczone na ten cel powinny więc pochodzić z zasobów parafialnych, z ofiar składanych na ten właśnie cel czy nawet z podatku, o którym w kan. 1263. Gdy jednak budynki należące do parafii faktycznie są zamieszkiwane przez zakonników, to i wydatki nadzwyczajne związane z utrzymaniem ich miejsca zamieszkania powinny się rozłożyć w części określonej przez zainteresowane strony także na wspólnotę zakonną. Gdy natomiast kościół jak i budynki parafialne są własnością instytutu to wszelkiego rodzaju wydatki związane z administracją nadzwyczajną powinny być dokonywane po uzyskaniu zgody biskupa diecezjalnego, gdyż środki finansowe na wydatki nadzwyczajne związane z kościołem parafialnym pochodzą w tym momencie z zasobów parafialnych oraz po uzyskaniu zgody własnego przełożonego, gdy wydatki pokrywane są z zasobów finansowych instytutu. (kan. 638 §§1,3). Środki finansowe w obu przypadkach zazwyczaj pochodzą z ofiar wiernych, które normalnie oni składają. Pojawia się tutaj kwestia jednak raczej moralna niż prawna. Po pierwsze: czy nie mamy do czynienia w takiej sytuacji praktycznie z nadzwyczajnymi wydatkami administracyjnymi parafii na cele pozaparafialne?; i po drugie: czy byłaby w tym momencie uprawniona prośba o dodatkowe ofiary w celu utrzymania dóbr będących jedynie własnością instytutu, chociaż nawet wspólnota parafialna z nich korzysta i przyczynia się finansowo do wydatków związanych z ich zwyczajną administracją? Jeśli te kwestie nie zostały zawarte w umowie, to konieczność uzyskania wcześniejszych pozwoleń od kompetentnych przełożonych niejako sama uruchamia procedurę konieczności porozumienia się odnośnie do wydatków związanych z administracją nadzwyczajną tym bardziej, że dobra te służą w równej mierze wspólnocie parafialnej oraz wspólnocie zakonnej.

7) Sposoby świadczeń finansowych na rzecz diecezji czy instytutu, którymi zajmiemy się w następnym rozdziale.

Nabywanie, posiadanie, administrowanie i alienowanie dóbr doczesnych Kościoła dokonuje się zgodnie z przepisami prawa (por. kan. 1255). Dobra parafii oraz dobra domu zakonnego są dobrami kościelnymi gdyż należą do publicznych osób prawnych, a zatem

w zarządzaniu nimi obowiązują przepisy prawa powszechnego i prawa partykularnego. Zgodnie z kan. 1279 §1 zarząd dóbr kościelnych należy do tego, kto bezpośrednio kieruje osobą, do której dobra należą. Tak więc majątkiem parafii zarządza i prawnie go reprezentuje proboszcz jako własny jej pasterz (por. kan. 532) zgodnie z przepisami prawa (por. kann. 1280-1288). Przełożony domu natomiast czuwa, aby ten zarząd dokonywany był zgodnie z przepisami prawa oraz zarządza i kieruje majątkiem wspólnoty zakonnej. Na proboszczu zakonnym spoczywa obowiązek zdania sprawy przełożonemu zakonnemu ze sposobu zarządzania majątkiem parafialnym w sposób ustalony czy nawet na każde jego żądanie.

W administrowaniu dobrami kościelnych osób prawnych służą pomocą odpowiednie instytucje czy osoby. Kanon 1280 postanawia, iż: «Każda osoba prawna powinna mieć własną radę do spraw ekonomicznych lub przynajmniej dwóch doradców, którzy mają wspierać zarządcę w wypełnianiu jego zadań, zgodnie ze statutami». Rada, o której mowa lub przynajmniej dwaj doradcy posiadają w stosunku do właściwego administratora jedynie funkcje konsultacyjne. Administrator zarządza dobrami ponieważ posiada nad nimi bezpośrednią moc dyspozycyjną, decyzyjną, a rada jedynie spełnia funkcję doradczą mogąc tworzyć kolegium działające zgodnie z kan. 127 §1 albo jako pojedyncze osoby zgodnie z kan. 127 §2. Pewna nowość wprowadzona jest w odniesieniu do parafii. Kanon 537 postanawia, że «w każdej parafii powinna być rada do spraw ekonomicznych». Wyklucza więc możliwość istnienia jedynie doradców działających indywidualnie. Parafia nie jest jakkolwiek osobą prawną (jak znajduje się to w kan. 1280), lecz jest publiczną osobą prawną, dlatego też prawodawca stawia większe wymogi odnośnie do sposobu administrowania dobrami, gdyż dobra tej osoby prawnej są dobrami Kościoła i służą realizacji celów Kościoła.

Dotychczasowe rozważania ukazują, że istnieją wyraźne rozróżnienia, ale także i zależności dotyczące sposobu zarządzania, gospodarowania dobrami doczesnymi wspólnoty parafialnej i wspólnoty zakonnej. Ścisłe rozgraniczenie majątku parafialnego i zakonnego nie jest równoznaczne z zachowaniem ich od jakichkolwiek wpływów czy wymagań ze strony czy to biskupa diecezjalnego czy wyższych przełożonych zakonnych. Skoro instytucjom zakonnym powierzone zostały dzieła diecezjalne (parafie) to także praca zakonników na rzecz tych dzieł niesie z sobą możliwość czy nawet ko-

nieczność wykorzystania dochodów z tytułu prowadzonego dzieła na potrzeby ekonomiczne czy to Kościoła partykularnego czy powszechnego (por. kan. 1271).

6. Zależności w prawie powszechnym i uzgodnienia w umowie

Do obowiązków wiernych należy zarządzanie potrzebom Kościoła w ten sposób, aby posiadał On środki konieczne do sprawowania kultu, prowadzenia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania szafarzy (por. kan. 222 §1). Kanon podaje bardzo ogólną zasadę, która wymaga konkretyzacji tak, aby stała się normą operatywną. Jeśli więc na wiernych spoczywa ten ogólnie sformułowany obowiązek, to z drugiej strony Kościół ma prawo wymagania spełnienia tego obowiązku (kan. 1260) oraz precyzowania go w konkretnych sytuacjach, o których w następujących bezpośrednio kanonach 1261-1266. Kościół, rozumiany w tym kanonie inaczej niż pozwala na to kan. 1258, ma wrodzone prawo (kan. 1260) autorytatywnie, na mocy władzy nakładać na wiernych zobowiązania finansowe na rzecz Kościoła, wszystkich kościelnych publicznych osób prawnych. Prawo domagania się (kan. 1260) oznacza coś więcej niż tylko prawo proszenia o ofiary czy prawo zbierania ofiar. Obejmuje ono np. możliwość nakładania podatków czy to na osoby prawne czy osoby fizyczne. Wymagania spełnienia zobowiązania przez wiernych mogą dokonywać się na wiele różnych sposobów przewidzianych przez prawo powszechne pozostawiając możliwość szczegółowych rozwiązań prawu partykularnemu. Wierni mogą składać ofiary, i najczęściej to czynią, przy okazji uczestnictwa w spełnianiu służby Bożej w parafiach, kaplicach zakonnych, sanktuariach prowadzonych przez instytuty zakonne. W tym wypadku należy dobrze rozróżnić cele, na które przeznaczone są składane ofiary lub też określić w jakich miejscach i po spełnieniu jakich warunków można żądać od wiernych ofiar na inne cele i w innych formach niż to zwykli czynić z okazji uczestnictwa w sprawowaniu służby Bożej. Poza tym osoby konsekrowane, jako wierni należący do Kościoła partykularnego, mogą być objęte wezwaniem do spełnienia obowiązku świadczenia na potrzeby Kościoła wykraczające poza potrzeby własnego instytutu. Rozważmy więc w tym momencie kilka szczegółowych kwestii.

1. **Podatek** (kan. 1263). Podczas redakcji tego kanonu pojawiły się głosy sprzeciwu wobec tej formy wpływu na potrzeby Kościoła,

gdyż «*tributum sit aliquo modo alienum religioni*»²⁸. Biskup diecezjalny po wysłuchaniu zdania Rady do spraw ekonomicznych oraz Rady kapłańskiej, rozważeniu realnie istniejących i udokumentowanych potrzeb diecezji, ma prawo nałożyć podatek zarówno zwyczajny jak i nadzwyczajny. Wyłączona jest w tym momencie kompetencja w tej materii Konferencji Episkopatu, chyba że otrzyma ona szczególne polecenie Stolicy Apostolskiej (por. kan. 455 §1). Zwyczajność i nadzwyczajność podatku zależy od kategorii osób, na które jest nakładany oraz od racji jego nałożenia. Podatek zwyczajny może być jedynie nałożony dla pokrycia potrzeb diecezjalnych na publiczne osoby prawne podległe władzy biskupa. Ten podatek jest umiarkowany i proporcjonalny do dochodów tychże osób. Podatek nadzwyczajny może być nałożony jedynie w wypadku poważnej konieczności na wszystkie pozostałe osoby, a więc publiczne osoby prawne nie podległe władzy biskupa, prywatne osoby prawne i osoby fizyczne. Nie widać racji, dla których ten sam podatek nadzwyczajny nie mógłby być nałożony również na osoby, co do których nakładany jest podatek zwyczajny. Cechą podatku nadzwyczajnego jest jego umiarkowanie. Końcowa klauzula kanonu pozwala biskupowi diecezjalnemu na zachowanie ustaw i zwyczajów, które przyznają mu większe uprawnienia. Uprawnienia te mogą istnieć na mocy prawnego zwyczaju (por. kan. 5) lub na mocy prawa partykularnego istniejącego (kan. 6 §1,2°) w momencie wejścia w życie kodeksu czy też sankcjonowanych dwustronnych umów konkordatowych (kan. 3). Z tenoru kanonu wynika, że nie istnieje raczej możliwość wydawania na przyszłość przez biskupa diecezjalnego prawa zwiększającego jego uprawnienia w materii podatku, a dotychczas istniejące uprawnienia mogą być zawsze poddane rewizji tak, aby jak najbardziej odpowiadały rzeczywistym potrzebom i celom Kościoła (por. kan. 1254 §2).

Podatek nadzwyczajny może być nałożony na publiczne osoby prawne nie podległe władzy biskupa (mieszczą się więc w tej kategorii domy zakonne erygowane w osobę prawną), prywatne osoby prawne oraz osoby fizyczne. Pozostaje zawsze aktualna kwestia możliwości wyegzekwowania owego podatku, zwłaszcza w stosunku do osób fizycznych czy też nawet powiadomienia ich o nałożonym

²⁸ Pontificium Cosilium de legum textibus interpretandis, *Congregatio Plenaria diebus 20-29 octobris habita*, Typis Polyglottis Vaticanis, s. 486.

na nich podatku, które, przynając się do wiary i przynależności do Kościoła, faktycznie nie mają z nim prawie lub żadnej styczności. Wyegzekwowanie podatku od osób fizycznych jest możliwe w krajach, gdzie wierni płacą podatek w formie zinstytucjonalizowanej podczas np. rozliczeń podatkowych.

Podatek zwyczajny może być nałożony jedynie na publiczne osoby prawne podległe władzy biskupa diecezjalnego. Wszystkie osoby prawne podlegają jakiejś władzy. Należy więc zawsze dobrze określić, jakiej władzy podlega poszczególne osoba prawna. Najprostszym sposobem określenia zależności pomiędzy osobą prawną a kompetentną wobec niej władzą hierarchicznie wyższą jest określenie władzy, która powołała do życia osobę prawną. Podmiotem pasywnym normy o podatku zwyczajnym są jedynie publiczne osoby prawne podległe władzy biskupa. Klauzula «podległe władzy biskupa» nie odnosi się do władzy jaką posiada biskup w sposób ograniczony, ale do pełni władzy. Stąd też nie są podległe władzy biskupa diecezjalnego instytucje zakonne, gdyż władza biskupa w stosunku do nich dotyczy jedynie spraw duszpasterskich, publicznego wykonywania kultu oraz innych dzieł apostołskich (por. kan. 678 §1). Instytucje życia konsekrowanego na prawie papieskim zależą w sposób bezpośredni i ekskluzywny jedynie od Stolicy Apostolskiej (por. kan. 593), a te na prawie diecezjalnym znajdują się jedynie pod szczególną opieką biskupa diecezjalnego (por. kan. 594), co nie oznacza, że są mu podporządkowane.

Biskup nie może nakładać również podatku na kościoły parafialne czy rektorskie, kaplice, w których zbierają się wierni, ilekroć nie stanowią samodzielnej publicznej osoby prawnej podległej biskupowi. Te kościoły i kaplice są jednak czyjąś własnością, a więc należą albo do osoby prawnej albo fizycznej. Jeśli są częścią publicznej osoby prawnej podległej biskupowi, to i one mogą stać się podmiotami biernymi podatku, który nakładany jest jednak na osobę prawną, do której one należą.²⁹ Dlatego też biskup diecezjalny w korzystaniu z prawa do nakładania podatku powinien dokładnie określić podmiot bierny prawa, by nie wzbudzać niepotrzebnych dwuznaczności.³⁰

²⁹ Por. Pontificium Cosilium de legum textibus interpretandis, *Decretum de recursu super congruentia inter legum particularem et normam codicalem*, w: *Communicationes* 32 (2000) 1, ss. 21-22.

³⁰ Por. *tamże*, ss.15-23.

Parafia jako publiczna osoba prawna oddzielona od domu zakonnego jako osoby prawnej z własnymi dochodami i wydatkami podlega całkowicie władzy biskupa diecezjalnego i jest podmiotem biernym prawa o podatku zwyczajnym. Tam, gdzie istnieje jeszcze beneficjum, ono także jest podmiotem biernym normy o podatku.

Nie mieszczą się natomiast pod pojęciem publicznych osób prawnych podległych władzy biskupa zewnętrzne szkoły należące do instytutów zakonnych na prawie papieskim.³¹ Argumentacja takiej decyzji znajduje się w fakcie, że nawet jeśli są to osoby prawne, podlegają one władzy instytutu, który wraz ze wszystkimi rzeczami do niego należącymi wolny jest od podatku zwyczajnego. Inną sytuację stanowiłaby ta, w której szkoła erygowana w osobę prawną jest dziełem diecezjalnym i pozostaje pod władzą biskupa, a powierzona jest do prowadzenia instytutowi zakonnemu. Jej status jest więc analogiczny do statusu parafii, czyli podlegałaby przepisom dotyczącym zwyczajnego podatku.

Biskup może nałożyć na wszystkie kościelne osoby prawne mające swą siedzibę w diecezji podatek na seminarium (por. kan. 264 §2). Nie wydaje się, aby podatek na seminarium był jedną z form konkretyzującą podatek, o którym mowa w kan. 1263 chociażby dlatego, iż wyklucza osoby fizyczne spod adresatów biernych normy. Gdyby podatek na seminarium mieścił się w przepisach dotyczących podatku w ogóle, nie byłoby koniecznością wprowadzać nowej regulacji w innym miejscu kodeksu. Dlatego też nałożenie podatku na seminarium nie wymaga procedury jak w przypadku podatków, o których w kan. 1263. Gdyby jednak w przypadku potrzeb seminarium weryfikowała się sytuacja poważnej konieczności, to biskup diecezjalny może skorzystać z możliwości nałożenia podatku nadzwyczajnego, zachowując jednak procedurę wymaganą w takiej sytuacji. Podmiotem pasywnym podatku na seminarium diecezjalne są więc także wspólnoty zakonne erygowane w osoby prawne, mające swą siedzibę w diecezji, o ile nie utrzymują się tylko z jałmużny, albo znajduje się w nich aktualnie kolegium studiujących lub nauczających dla wspólnego dobra Kościoła (por. kan. 264 §2). Pod szerokim pojęciem wspólnego dobra Kościoła można zmieścić bardzo wiele różnych form kształcenia, w tym także szkoły

³¹ Por. AAS 81 (1989), s. 991.

zewewnętrzne instytucji zakonnych, które nie podlegają podatkowi zwyczajnym i podatkowi na seminarium. Samo pojęcie wymagałoby szczególowszej precyzacji.

Podatek nakładany jest w zależności od dochodów. Pojawia się pytanie, czy można nakładać podatek od stypendiów mszalnych, które są własnością sprawującego Mszę św. kapłana. Dotyczy to kapłanów diecezjalnych, do których należy ofiara za sprawowaną Mszę św., a którzy, jako osoby fizyczne, zobowiązani są do płacenia podatku nadzwyczajnego oraz kapłanów zakonnych, którzy przez ofiarę za sprawowaną Mszę św. powiększają dochody finansowe domu, o ile ten posiada zdolność nabywania i posiadania dóbr. Jeżeli jest to wspólnota erygowana w osobę prawną, to jest ona zobowiązana do płacenia podatku nadzwyczajnego. Jeśli natomiast wspólnota zakonna nie jest erygowana w osobę prawną, to nie jest ona podmiotem pasywnym norm podatkowych. Tak samo zakonnicy nie są podmiotami pasywnymi norm jako osoby fizyczne, gdyż na mocy ślubu ubóstwa nie mają prawa do nabywania dóbr na własność. Zdobywając środki finansowe czynią to na rzecz domu, do którego prawnie należą, a ten może znajdować się poza diecezją biskupa, który nakłada podatek nadzwyczajny. Podczas prac nad sformułowaniem kan. 1263 wypowiedziano opinie, że nie należy opodatkować dochodów z ofiar mszalnych.³² Uwagi te dotyczyły jednak pierwotnych sformułowań normy, która dotyczyła możliwości nakładania podatku jedynie na osoby prawne, a ofiary mszalne w przypadku kapłanów diecezjalnych pozostają ich własnością. Należałoby więc opodatkować również osoby fizyczne. Gdy ta możliwość zaistniała, dochody z ofiar mszalnych stały się dochodami własnymi osób, *ipso facto* podległymi opodatkowaniu z tytułu dochodu osoby, a nie z tytułu sprawowanej Mszy św.

Podatek, o którym mowa w kan. 1263 jest proporcjonalny do dochodów. Kanon jednak nie określa czy do dochodów już uzyskanych, czy do dochodów, które nastąpią po wejściu w życie dekretu ogólnego dotyczącego podatku. W czasach współczesnych planowania i dbania o dochody i wydatki wydaje się być słuszniejsze nakładanie podatku z wyprzedzeniem, aby w budżetach znalazło się miejsce na opłaty podatkowe. Trudniej jest to natomiast uczynić

³² Por. *Congregatio Plenaria*, ss. 487-488, 491, 493.

w przypadku podatku nadzwyczajnego nakładanego w wypadku poważnej konieczności. Ale on jest umiarkowany.

2. **Zbiórka** (kan. 1266). Na określone cele parafialne, diecezjalne, krajowe lub powszechne ordynariusz miejsca może zarządzić specjalną zbiórkę. Kanon ten upoważnia ordynariusza miejsca do nakazania zbiórek także w kościołach i kaplicach, które nie podlegają jego jurysdykcji. Nie chodzi tu więc o osoby prawne, o tylko kościoły parafialne, ale o jakiegokolwiek inne kościoły i kaplice, w których jednak faktycznie i na sposób stały gromadzą się wierni. Kościół z samej definicji przeznaczony jest dla wiernych (por. kan. 1214), kaplica natomiast dla pożytku jakiejś wspólnoty lub grupy wiernych (por. kan. 1223). W tym przypadku nie jest istotne samo określenie, lecz fakt dostępu do nich na sposób stały osób wierzących. Nie każdy więc kościół należący do instytutu zakonnego czy kaplica są miejscami, w których należałoby dokonać zbiórki. Ordynariusz miejsca nie może więc zarządzić zbiórki w miejscach, które tylko okazjonalnie są uczęszczane przez wiernych. Wśród zbiórek przewidzianych przez kodeks należą zbiórki organizowane na misje (por. kan. 791, 3°) czy na seminarium (kan. 264 §1).

Prawo powszechne pozostawia mało możliwości Kościołom partykularnym korzystania w jakiś sposób ze środków finansowych gromadzonych przez instytuty zakonne, zachowując w ten sposób ich słuszną autonomię życia, zwłaszcza w zakresie zarządzania (por. kan. 586 §1). Z pewnością korzystają z obecności i pracy zakonników, dla których jest to forma spełniania swojego charyzmatu a jednocześnie, poprzez nabywane dobra doczesne, forma utrzymania i rozwijania działalności własnej instytutu czy też spełniania dzieł powierzonych im przez biskupa diecezjalnego. Można więc zapytać z drugiej strony, a mianowicie jakie korzyści materialne prawo powszechne przewiduje dla zakonników udzielających się w Kościele partykularnym; jak Kościół partykularny i dzieła diecezjalne powierzone zakonnikom mogą wpłynąć na sposoby nabywania przez nich dóbr doczesnych poza wypadkami, kiedy otrzymują oni wynagrodzenie za swoją pracę.

Poza kwestiami ekonomicznymi dotyczącymi wpływów i wydatków zakonnych zamieszczonymi w umowie pomiędzy biskupem a przełożonym, kodeks nie wymienia wyraźnie możliwości, w których przełożeni zakonnicy mogliby, na podobieństwo biskupa, nakła-

dać podatki czy ogłaszać zbiórki. Nie jest jednak niemożliwe, aby ofiary składane przez wiernych należących do parafii zakonnej nie miały przeznaczenia na cele zakonne. Posiadanie parafii przez zakonników może w tym momencie być elementem dosyć znaczącym dla form możliwości i sum dochodów zakonników. Ponadto gdy chodzi o utrzymanie kościoła parafialnego, który pozostaje własnością zakonników można w tym momencie prosić ordynariusza miejsca o zarządzenie zbiórki, jeśli jego utrzymanie czy przeprowadzenie koniecznych remontów wykraczających poza granice i sposoby zwyczajnego zarządzania przekracza możliwości ekonomiczne instytutu. Zbiórka, o której w kan. 1266 dotyczy także określonych celów diecezjalnych (np. zbiórka na szkoły prowadzone przez zakonników) czy powszechnych. W tych celach mogą się mieścić np. zbiórki na działalność misyjną prowadzoną przez instytuty zakonne. To samo dotyczy możliwości nałożenia przez biskupa podatku, jeżeli dotyczyłby on pomocy finansowej instytutowi czy wspólnocie zakonnej znajdującej się na terenie diecezji. Chodzi w tym wypadku o kwestie nadzwyczajne i, zgodnie z kanonem 1263, potrzeby diecezjalne. Jeśli biskup uzna, że obecność wspólnoty zakonnej jest darem dla diecezji i diecezja potrzebuje tejże wspólnoty, nie widać racji, dla których nie mogłyby się weryfikować warunki dotyczące możliwości nałożenia podatku na potrzeby utrzymania wspólnoty zakonnej (np. klasztory o charakterze czysto kontemplacyjnym bez możliwości otrzymywania dochodów).

Ponadto umowa zawierana przez biskupa diecezjalnego i przełożonego zakonnego powinna określić wszystkie kwestie dotyczące spraw ekonomicznych wyraźnie i dokładnie. Oprócz tego, co zostało już powyżej powiedziane odnośnie do stanu majątkowego umawiających się stron oraz dochodów i obciążeń z tym związanych umowa powinna zawierać przede wszystkim kwestie dotyczące utrzymania osób, zwłaszcza nie zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin (np. proponując przeznaczenie na ten cel jakiejś części dochodu parafialnego) oraz utrzymania i rozwijania dzieł własnych instytutu takich jak własne seminarium, działalność misyjna, przeznaczenie zbiórek w kościele podczas spełniania np. klasztornej służby Bożej (np. święcenia, śluby zakonne, itp.). Przewidziana umowa może pozwolić na przeprowadzenie w kościołach parafialnych zakonnych zbiórek na określone cele zakonne tym bardziej, że instytutowi nie przysługuje na mocy prawa powszechnego możliwość, jaką cieszy się

biskup diecezjalny, nakładania podatków zwyczajnych czy nadzwyczajnych lub podatku na seminarium. Jeśli prawo partykularne nie określa dokładnie źródeł dochodu parafii i domu zakonnego, kwestii dotyczących podziałów ofiar nadzwyczajnych, to kwestie te powinny znaleźć się w umowie. Jeśli są one określone w prawie partykularnym to zawsze jednak pozostawia się możliwość innego uzgodnienia i swobodę umawiającym się stronom.

Instytuty Życia Konsekrowanego po Soborze Watykańskim II wpisały się na stałe w struktury duszpasterstwa Kościołów partykularnych obejmując powierzane im przez biskupa diecezjalnego parafie. W obowiązującej przy powierzaniu parafii umowie pośród wielu kwestii należy określić te, które dotyczą spraw ekonomicznych związanych z funkcjonowaniem parafii zakonnej (kan. 520 §2). Specyfika parafii zakonnej sprawia, że wiele kwestii ekonomicznych związanych z jej funkcjonowaniem regulowanych jest inaczej niż w przypadku parafii diecezjalnych. Dokonane analizy ukazują, że formy działalności finansowej parafii powierzonej Instytutom Życia Konsekrowanego nie są przede wszystkim formą, nawet podstawową, utrzymania Instytutu. Związki finansowe Instytutu oraz diecezji podkreślają wspólne zaangażowanie się duszpasterskie wszystkich osób odpowiedzialnych za życie religijne Kościoła partykularnego. Jednocześnie parafie zakonne zobowiązane są do wspierania inicjatyw Kościoła partykularnego oraz Kościoła powszechnego.

Intrdipendenze economiche tra Chiesa particolare e Istituti di Vita Consacrata

Il testo si concentra sulla dipendenza economica tra gli Istituti di Vita Consacrata e la diocesi che affida ad essi la cura pastorale di una parrocchia. L'A. mette in analisi diverse forme d'aiuto in materia economica che possono essere prestate vicendevolmente dalla Chiesa particolare e dall'Istituto di V.C. Lo fa analizzando la normativa codiciale e offre, allo stesso tempo, le proposte che possono trovarsi nell'accordo stipulato tra le due parti nel momento dell'affidamento d'una parrocchia.